

اکبر فریاری *

بازیابی مفهوم " فراغت " در جامعه، امروز

مقدمه :

دربطن جامعه‌های امروز، دو قلوهای بهم چسبیده‌ای رشد می‌کنند که نام هایشان " کار " و " فراغت " است. جداسازی ، یا تبعیض و بی توجهی درپرورش توأم آنها ، به معنای عدم توازن و به‌مخاطره افکندن سلامت جامعه است.

" فراغت " فراروی کسانی مطرح می‌شود که انجام تکالیف و مسئولیت‌هایی را درجامعه به عهده دارند. " کار " ، خلاقیت و ابتکار هم از کسانی انتظار می‌رود که لحظات وایام سازنده و دلپذیری را پشت سرگذاشته باشند .

" فراغت " درعصرکنونی ، دست کم به اندازه " کسار و اشتغال " مهم و پیچیده است. دنیای ما درجهتی متحول می‌شود که درآن ، انتظار آدمیان ازیک سو برای کارکمتر و استفاده از مرخصی‌های طولانی و تعطیلات بیشتر، وازسوی دیگر، شور و اشتیاق آنان در تنوع و اشکال گوناگون گذران آن اوقات ، روزبروز افزایش می‌یابد. ازاین روست

---

* عضو هیأت علمی گروه آموزشی علوم اجتماعی دانشگاه تبریز .

که وظایف و مسئولیت های دولتهائیز در توجه جدی به این امر و فراهم آوردن وسایل و امکانات هرچه بیشتر این زمینه، پایه پای ایسن تحول، سنگین ترمی شود. شاید حاکمیتی را نتوان در جهان امروز سراغ داشت که به شکلی درصدد برنامه ریزی و تدارک و طراحی در نهاد فراغتست نبوده است.

سازمان پذیری و پیچیدگی دم افزون واحدهای کار و صنعت در جامعه های کنونی را باید با افزایش اهمیت فراغت در رابطه دانست چراکه در فراگرد تفکیک و تمایز " کار " از دیگر فعالیت های انسانی، " فراغت " نیز مفهومی واضح تر یافته و اهمیت آن ملموس تر می گردد.

چشم انداز تئوریک : تاریخچه تفکرات

آگوست کنت و پرودون، به پیشرفت تکنولوژی، بدان جهت خوشبین بوده اند که به رهایی اجتماعی انسان و رسیدن وی به یک فراغت خلاق کمک می کند. مارکس پدید آمدن انسان کامل را در رابطه دیالکتیک " کار " و " فراغت " تحلیل می کرد و انتظار می کشید. تورشتاین و بلن Thorstein, Veblen، در کتاب پرآوازه خود، با عنوان " نظریه طبقه تن آسان " به سال ۱۸۹۹

" The theory of Leisure class "

افراد بطل و بیکاره ای را به تصویر می کشید که وی آنها را در میسان مال اندوزان و سوداگران یافته بود. از دیدگاه وی اتلاف وقت این طبقه رها از کار، با خودنمایی ها و مصرف چشمگیر و تظاهر و چشم هم چشمی همراه است که از آن به عنوان وسیله ای برای بالابردن منزلت اجتماعی و به رخ کشیدن خود در جامعه استفاده می کنند ... جالب توجه است که طبقه مورد تحلیل و بلن، مطابقت نزدیسک با تصویر زراندوزان کافری دارد که قرن هائیش از بلن، با اصطلاح " مترفین " در

قرآن کریم از آنان یاد شده است که بحث مفصل آن در حوصله این مقال نمی گنجد. (۱)

استرومیلین Strumilin به سال ۱۹۲۵ مطالعه‌ای رادشوروی درباره " بودجه زمانی " افراد در رابطه با مسأله فراغت انجام داد. رابرت لیند و هلن لیند Lynds در امریکا (۱۹۳۷ و ۱۹۲۹) از جمله محققانی هستند که مطالعات وسیعی در این زمینه داشته‌اند. بعد از جنگ دوم جهانی ، همزمان با بالا گرفتن مباحث مربوط به " تولید انبوه " و " مصرف انبوه " ، دیوید ریسمن به سال ۱۹۵۰ (D., Riesman.) ، در نظریه خود ، توده‌تئوری را Lonley mass را عنوان کرد. از دیدگاه وی انسان غربی در رفتار اجتماعی خود دو انقلاب را تجربه کرده است: رنسانس ، انسان سنتی را به سوی فردگرائی Individualism سوق داد و تجمع هم‌دلانه انسانها را از هم پاشید و آنها را به صورت افراد بی اعتنا به سنت ، که از درون هدایت می‌شدند Inner - directed تبدیل ساخت. پس از آن ، در حدود نیمه دوم قرن بیستم ، در کشورهای غربی که از " تولید انبوه " به " مصرف انبوه " روی آوردند انسان " درون‌هدایتی " در اثر سلطه " مصرف انبوه " به " فرهنگ توده " ، در غالب نویسنده آن متمایل گشت که در آن ، انسانها نه از درون بلکه از بیرون خنود؛ به وسیله رسانه‌ها و گروه‌ها همان هدایت می‌شدند (۲) و در این میان ، فرهنگ جدید ، همراه با مصرف انبوه ، مفهوم جدیدی از فراغت را با

۱- برای توضیح اجمالی در باره " مترقین " ، از جمله ، به منبع زیر مراجعه فرمائید :

رهجو ، حسین - واژه نامه اجتماعی - سیاسی اسلامی - انتشارات قلم ، تهران - ۱۳۵۸ - ص ۸ - ۲۰۷ .

۲- Other - directed

عنوان Mass - Leisure " فراغت توده‌گیر " در جامعه‌های جدید مطرح ساخت. که در رابطه با آن ، رسانه‌های توده‌گیر، نقش تعیین کننده‌ای را به عهده گرفتند.

به‌هرحال ، از گذشته‌های دور تاکنون : مسأله فراغت کم و بیش به عنوان محور و کانون توجه محققان و صاحب‌نظران اجتماعی قرار داشته است که اشاره به همه موارد ، چه در بلوک شرق و چه در اروپا و امریکا، خود بررسی جداگانه‌ای می‌طلبد. در مجموع ، می‌توان گفت که توجه به امر فراغت و اهمیت روزافزون آن در حدی بوده‌است که برخی از صاحب‌نظران اجتماعی ، از تمدنی با عنوان " تمدن فراغت " سخن به میان آورده‌اند و اقتصاددانان با مطرح کردن " اقتصاد رفاه " برای انسانهای کمتر درگیر کار ، و بیشتر فارغ از رنج کار ، به مثابه یک آرمان بشـُـوری در انتظار نشسته‌اند.

در دنیای پرآشوب کنونی و با توجه به شرایط پرتنش حاکم بر زندگی انسان امروز، اوقات فراغت ، اگر در رأس امور و معضلات جامعه نباشد ، دست کم در شمار عمده ترین شاخص های اجتماعی در جامعه‌های کنونی است. فراغت ، همچون بهداشت و درمان ، آموزش و پرورش، جمعیت و تأمین اجتماعی ، مسکن ، کار و اشتغال ، از جمله بنیادی‌ترین مسائل و نیازهای اجتماعی است که متفکران ، مدیران و دولتمردان را ناگزیر از اعتنای جدی و معقول به این زمینه می‌سازد. ازاین روست که جامعه‌شناسان در تحلیل مفهوم فراغت ، آن را با " مجموعه حیات اجتماعی " سطح فنون و تکنولوژی ، شیوه زندگی و به‌طور کلی مدل های اجتماعی - فرهنگی مسلط بر جامعه در رابطه می‌دانند. (۱)

قابل ذکر است که باید بین اشکال و شیوه‌های تولید ، سازمان

۱- بیرو ، آلن - فرهنگ علوم اجتماعی - ترجمه دکتر باقر سا روخانی، انتشارات کیهان، ۱۳۶۷ ، ص ۳ - ۲۰۲ .

اقتصادی ، شیوه‌های عمل در جامعه و عدالت اجتماعی و توزیع درآمد از یک سو ، و میزان اوقات فراغت و چگونگی و صور گذران آن از سوی دیگر ، رابطه، تنگاتنگی را مشخص کرد.

اهمیت و ضرورت اجتماعی فراغت در جهان سوم :

پیچیدگی روزافزون تکنولوژی و روابط اجتماعی ، برخلاف انتظار خوش بینانه، متفکرانی چون کنت ، پرودون و ویلسن ، نه تنها بلکه رهایی اجتماعی انسان مبدل نگردیده، بلکه به تعبیر ماکس وبر، در صد ندارک قفس آهنین برای بشریت و تحقق نظام جهانی سلطه‌ه بشر بر بشر، برآمده است. دنیای بشریت در قالب نوعی نفاق و تلاشی ، به جهان های متعدد و چند پارچه‌ای تقسیم گردیده و بخش وسیعی از آن ، جهان سوم نام گرفته است. جهانی که حدود ۷۵ درصد از ساکنان تاراج شده آن بسا بیش از یک میلیارد نفوس ، در فقر و بی ثباتی و محرومیت کامل به سر می برند و بیش از یک میلیارد بیسواد و نیم میلیارد دفاقد کسب و کسار شرافتمندانه و همین تعداد گرسنه و بیمار و رنجور دارد و با بیست و یک میلیارد دلار بدهی ، (۱) تاراج اقتصادی و تهاجم فرهنگ خویش را به تماشا نشسته اند .

این سئوال ها ممکن است در برخی اذهان مطرح شود که : اصولاً "آیا صحبت از اوقات فراغت و چگونگی گذران آن، منحصر به جهان صنعتی نیست ؟ آیا تأکید بر امر فراغت در جهان سوم ، نوعی غرب زدگی نیست ؟

۱- ((این رقم در سال ۱۳۶۳ هجری شمسی ۸۵۹ میلیارد دلار بوده است که نسبت به به سال ۱۳۵۳ (۱۱۳ میلیارد دلار) ، یعنی در طی ده سال بیش از ۷/۶ برابر شده است)) ر. ک . به :

روسانسی ، شاپور - چپاول ... - نشر شمع ، ۱۳۶۷ - ص ۸۵ .

نیست؟ آیا با توجه به اولویت های اقتصادی - اجتماعی جهان سوم، سخن گفتن از اوقات فراغت به تفنن و یا شعار نزدیک نیست؟ پاسخ این قبیل پرسش ها منفی است. چراکه، با اندکی تعمق، ضرورت توجه و برخورد جدی با مسأله فراغت در کشورهای جهان سوم، آشکارتر می شود:

هرچند که تأکید بر مسأله فراغت به مفهوم نوین آن، ره آورد جامعه های صنعتی است، هرچند که صحبت از "تمدن فراغت"، "اقتصاد رفاه"، "دولت رفاه" به چنین جامعه هایی، بیشتر مربوط می شود، لکن در کنار این مطالب، واقعیت درد آلودی را باید پذیرفت و آن، این که، جهان سوم نیز - اگر نه صنعتی - دست کم "صنعت زده" است.

جهان سوم، در عین حال که در مجموع، فاقد استقلال اقتصادی و محروم از رفاه و پویائی صنعتی است، ناگزیر، از لطمات جهان صنعتی در امان نبوده است. اگر به معنی واقعی کلمه، از برکات صنعت بهره مند نبوده، به تحمل صدمات آن، در ابعاد و اشکال مختلف آن کشاننده شده است.

انفجارهای جمعیتی، توسعه کاذب مناطق شهری، مهاجرت و تخلیه مناطق روستایی، بیکاری های آشکار و پنهان، تورم، ترافیک، مصرف گرایي نامعقول، سروصدا، افسردگی، تشویش و اضطراب، نگرانی از آینده، خستگی های مزمن ناشی از محیط کار و زندگی، اعتیاد و مفساد اجتماعی، تمرکز اداری و دیوان سالاری، گسستگی ساختار اجتماعی سنتی، رنگ باختگی همدلی ها، صمیمیت ها و همیاریهای اجتماعی، شیوع تفرد و انزوا طلبی و ... در مجموع، حلول عفریت از خودبیگانگی در کالبد جامعه هایی با نام جهان سوم در ابعاد و درجات مختلف همه و همه حاکی از بازتاب تطاول جهان صنعتی در دنیای نیمه صنعتی یا غیرصنعتی است. به بیان کوتاه این واقعیت تلخ، انکار ناشدنی است که کشورهای جهان سوم، نه تنها از مسائل و معضلات جهان صنعتی

درمان نیستند بلکه در زمینه‌های مسائل و مصادف اجتماعی ، به طرز فاجعه آمیز و نگران کننده‌ای ، حتی از جهان صنعتی نیز پیشی گرفته‌اند.

از این رو ، در جهان متلاطم امروز و حدوث شرایط سنگین و ناگسوار در زندگی فردی و اجتماعی انسان ها ، توجه به مسأله " فراغت " و کیفیت گذران آن ، از ضرورت های عمده و حیاتی جامعه‌های کنونی است ، به نحوی که بهره‌وری نظام اقتصادی ، کارآیی و مطلوبیت نظام آموزشی و به‌طور کلی امنیت و سلامت جامعه را باید به نحو مستقیم و تفکیک ناپذیری با آن در رابطه دانست.

در دنیای کنونی ، شکوفایی و سلامت فردی و گروهی انسانها ، و به تبع آن ارتقای جمعی هر جامعه ، در گرو " خودیابی " و " خودتوانی " افراد آن است و این امر در رابطه تنگاتنگ و حتی منطبق بر مفهوم فراغت و چگونگی گذران آن نزد افراد جامعه است. بی توجهی به مسأله فراغت انسانها در جامعه ، مترادف کاهش بهره‌وری تولید و خدمات ، کاهش کارآیی نظام آموزشی ، افت تحصیلی ، اختلال و افزایش تنش های فردی ، گروهی ، خانوادگی و اجتماعی است.

هر چند که به اهمیت ، جایگاه ، مبانی نظری و ضرورت توجه به پدیده‌ای به نام " فراغت " اشاره‌هایی مجمل داشته‌ایم ، لکن هنوز ، تعریف ، یا لاقلاً مفهوم روشنی از آن را ارائه نکرده‌ایم. اینک ضمن تلاشی در تصریح و تعریف مفهوم " فراغت " به بررسی ضرورت پژوهش در این زمینه می پردازیم و در پایان نیز به نکاتی چند از یک گزارش تحقیقی در باره اوقات فراغت در میان مردم شهر تبریز ، بسنده می کنیم.

مفهوم " فراغت " و تعریف آن :

" فراغت " مترادف بیکارگی و بطلالت نیست و معمولاً نوعی از فعالیت را شامل است. حتی ممکن است اساسی ترین و دشوارترین

تلاش هارانیز دربرگیرد. زمان " فراغت " نیز همچون زمان " کار " بر نوع خاصی از تلاش و فعالیت دلالت دارد. آنچه موجب تمایز " کار " با " فراغت " می شود این است که فعالیت های انجام گرفته در ساعات کار براساس نوعی تعهد و الزام ، و درجهت اهدافی چون کسب درآمد ، به دست آوردن سود و ازاین قبیل است. درحالی که ، ساعات فراغت، دربرگیرنده فعالیت هایی است که خود بخود و به طور دلخواه صورت می گیرند.

ساعات وایامی " فراغت " تلقی می شود که فرد برای فعالیت و تلاش ، ازهرگونه اجبار، الزام ووظیفه ، بری بوده باشد. " فراغت " ساعات وایامی را دربرمی گیرد که طی آن ، فرد فرصت می یابد که به فعالیت های اختیاری و داوطلبانه بپردازد ، فعالیت هایی که عموماً درجهت رضایت نفس و ارضای خویشتن بوده و حالتی لذت جویانه دارند. امکان دارد که نفس کار و اشتغال نیز برای برخی افراد حاکی از لذت و رضایت نفس باشد، لکن چون در جهت هدف خاصی نظیر تحصیل درآمد و سود و در قالب نوعی تعهد و وظیفه ، انجام می گیرد، نمی تواند " فراغت " محسوب گردد. شاید تفکیک جزء به جزء و دقیق " کار " از " فراغت " دشوار باشد، اما درکل ، تفکیک کار از فراغت چندان دشوار نیست. فراغت شامل اوقاتی است که فرد، به دور از هرگونه الزام ، " نفس فعالیت " را هدف قرار می دهد، درحالی که در ساعات کار ، فعالیت وسیله ای برای رسیدن به اهداف دیگر است.

ژوفر دو مازدیه (J., Dumazedier) به چهار ویژگی

در مورد فراغت اشاره می کند: (۱)

- رهایی از وظایف .

1- Sills, David L.ed.: International Encyclopedia of the Social Sciences, Macmillian, Free Press, 1972, Vol. 9 , P.250-1.

- جهت نگرفتن به طرف هدف های مادی و اجتماعی .
 - داشتن حالت سرگرمی ، ارضاء ، لذت جویانه و شادمانه .
 - امکان تحقق توانائی های بالقوه آدمی ، به گونه ای آزادانه .
 از این دیدگاه ، فراغت ، به اوقاتی شامل است که در آن این امکان فراهم می گردد که آدمی فارغ از وظایف روزمره زندگی ، بسی آنکس هدف های مادی یا اجتماعی را دنبال کند ، به گونه ای دلپذیر و بسا گزینشی آزادانه ، براساس توانائی های بالقوه خود به فعالیت می پردازد .

جرج ، لاند برگ (G. Lundberg) ، فراغت را نقطه مقابل فعالیت هایی می دانست که به طور کلی وسیله هایی برای رسیدن به هدف های دیگرند (۱) و نه فعالیت هایی که براساس هدف های خودبخودی صورت می پذیرند .

مارتین ، اچ ، نگو میسر M.H. Neumeyer ، فراغت را مستقل از اوقات مصروف به اعمال ضروری زندگی می داند . در نظری ، فراغت به اوقاتی گفته می شود که خارج از ساعات کار ، خواب و دیگر الزامات زندگی برای انسان باقی می ماند . وی بر این نکته تأکید می ورزد که ویژگی اوقات فراغت در این است که شخص این اوقات را آن گونه که واقعا " دوست دارد ، سپری می کند . (۲)

باتوجه به نکات و موارد ذکر شده در فوق ، تعاریف زیر را می توان ارائه کرد :

فراغت ، یعنی فرصتی برای خود یابی انسان که با رهایی از الزامات

1- Ibid , P. 252.

2- Fairchild, Henry Pratt, ed. : Dictionary of sociology , Little Field. Adams & Co. Totowa, New Jersey . 1966 . P.175.

زندگی فردی و اجتماعی حاصل می‌شود.

اوقات فراغت نیز، براین اساس یعنی فرصتی برای خود توانی است که طی آن آدمی به‌طور دلخواه می‌تواند فعالیت‌هایی را که خویشترن می‌طلبد، انجام دهد.

ضرورت پژوهش، طراحی و برنامه‌ریزی در زمینه اوقات فراغت:

شناخت پدیده‌ای به نام "فراغت" و آگاهی اطمینان بخش از میزان و چگونگی گذران آن در میان گروه‌ها و قشرهای مختلف جامعه، از اهمیت شایان توجهی در عصر ما برخوردار است؛ این که مردم چگونه روزگار خویش را می‌گذارند؟ چه میزان فراغت دارند و آن را چگونه سپری می‌سازند؟ فراغت نزد آنان، آیا به منزله "خودیایی" است یا "ازخودبیگانگی"؟ آیا غالب مردم فراغت خود را مصروف خودسازی و کسب فضائل و کمال می‌کنند یا فراع آنسان مترادف وقت‌کشی است؟ و... این احتمال، پیوسته وجود دارد که گروه‌هایی از مردم، اوقات فراغت خویش را در جهت ویران‌سازی خویشترن و جامعه، از دست بدهند.

گذران اوقات فراغت، چنانچه نزد آحاد مردم، به سوی تکامل و در جهتی معقول و سازنده، هدایت نشود، اختلال، کج‌روی و بیخود بیگانگی را در جامعه دامن می‌زند، و بالعکس، اگر افراد جامعه‌ای این آگاهی را به دست آورده باشند که فراغت فرصتی گرانبه‌ای در خود پرده‌ریزی و خویشترن‌سازی است و بتوانند، آزادانه و با دراختیار داشتن وسایل و تجهیزات، توانایی‌های بالقوه خود را در جهت تکمیل و ارتقاء اجتماعی شکوفا سازند، به‌طور ضمنی، می‌توانند خلاقیت‌های علمی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را در آن جامعه به انتظار نشیست.

ضرورت پژوهش در زمینه اوقات فراغت وقتی بیشتر آشکار می‌شود

که رابطه، آن را از یک سو با بهره‌دهی نظام اقتصادی و از سوی دیگر با کاهش مفاسد و مصائب اجتماعی درک کرده باشیم . چراکه نهاد فراغت در رابطه، تنگاتنگ با دیگر نهادهای اجتماعی است به‌ویژه ، رابطه، آن با نهاد اقتصاد از یک طرف و نهاد آموزش و پرورش از طرف دیگر، چشمگیرتر است.

در این راستا، چگونه می‌توان با مردمی بی‌حوصله، تعالی نیافته و از زیرکار درو، اهداف تعیین‌کننده، اقتصادی و نظام جدی تولید را دنبال کرد؟ یا چگونه می‌توان از جوانان ولومستعد، اما پریشان، خمو، دل‌مرده و از خود بریده، انتظار ابتکار، ابداع و خلاقیت را داشت؟ در جامعه‌ای که افراد آن به سوی فرهنگ کار و تولید فراخوانده می‌شوند چگونه می‌توان فرهنگ فراغت را فرعی و کم‌اهمیت تلقی کرد؟ سازماندهی نهاد فراغت حداقل به همان اندازه اهمیت حیاتی دارد که سازماندهی کار و تولید، بدیهی است که عدم توجه کافی در شناخت، طراحی و برنامه‌ریزی و سازماندهی نهاد فراغت و تجهیز هماهنگ و موزون آن در عصر کنونی با فعالیت‌های اقتصادی و آموزشی می‌تواند برای توازن و تعادل اجتماعی مخاطره‌انگیز باشد.

نکته بسیار مهم در این رابطه Commercialization می‌باشد. تجاری شدن فراغت است. بدین معنی که توده گیر شدن فراغت در جامعه، مطامع سودجویانه بخش خصوصی را برمی‌انگیزد که با انگیزه‌های نفع طلبی به سرمایه‌گذاری و سازماندهی در این زمینه بپردازد و چنانچه پیش‌اندیشی‌ها، طراحی‌ها و برنامه‌های هدایت شده‌ای در کار نباشد و زمینه‌سازی و تمهید امکان و وسایل گذران اوقات فراغت به عهده بخش خصوصی رها شود، خطر آفت زدگی و تهی بودن از محتوی در کمیسن خواهد بود.

" بدرستی می‌توان گفت، چنانچه بخش خصوصی در کار تمهید فعالیت‌های فراغت آزاد ماند، بزودی گذران فراغت مبدل به پدیده‌ای

آسیمی خواهد شد و سرمایه‌دارانی را جلب خواهد کرد که فقط انتفاع را مد نظر دارند و در این رهگذر، از هیچ معیار اخلاقی تبعیت نمی‌نمایند." (۱)

با توجه به اشارات فوق، لزوم پژوهش‌های علمی، به منظور شناخت و سازماندهی و برنامه‌ریزی و نهایتاً "کنترل و هدایت غیرمستقیم فعالیت‌های اوقات فراغت در جامعه، به‌شدت احساس می‌شود. با این امید که در جامعه مانیز، این توجهات افزون‌تر گردد.

یافته‌هایی از یک پژوهش در تبریز:

در سال ۱۳۶۷ استانداری آذربایجان شرقی، اجرای یک طرح مطالعاتی رادرمینه اوقات فراغت مردم تبریز به عهده اینجانب محول کرد. آغاز و انجام این بررسی حدود دو سال (به دلایلی که شرح آن در گزارش بررسی مزبور آمده است) به درازا کشید. جمع‌آوری اطلاعات در نیمه دوم سال ۶۸ صورت گرفته و سرانجام گزارش تحقیق در سال ۱۳۶۹ منتشر شده است. اینک با ذکر چند نکته محدود از این گزارش، سخن را بسه پایان می‌بریم:

حجم نمونه: جامعه آماری این تحقیق ۲۸۵۲ نفر را در گروه‌های مختلف شامل بوده است. ۱۳۸۳ نفر از پاسخگویان مرد و ۱۴۶۹ نفر زن بوده‌اند. به احتمال زیاد، پژوهشی با این تعداد پرسشنامه درباره موضوع فراغت، تاکنون در هیچ نقطه از کشورمان صورت نگرفته است.

توزیع اوقات شبانه‌روزی پاسخگویان: به‌طور متوسط هر پاسخگو از ۲۴ ساعت شبانه روز، حدود ۸/۱ ساعت را صرف خواب، $\frac{3}{4}$ ساعت (۳/۷۷) را صرف کار و اشتغال و تأمین معاش (۲) ۵۵ دقیقه (۵/۹۱ ساعت)

۱- ساروخانی، باقر. درآمدی بر دایرة المعارف علوم اجتماعی، انتشارات

کیهان، ۱۳۷۵، ص ۷۶۵.

۲- مردان ۶/۷ برابر زنان در تأمین معاش فعال‌تر بوده‌اند.

را صرف ایاب و ذهاب ، ۵ ساعت (۴/۹۹) را صرف رسیدگی به امور شخصی و منزل می کرده است. براساس این بررسی میزان اوقات فراغت مردم تبریز حدود ۶ ساعت و ۱۳ دقیقه (۶/۲۲ ساعت) در شبانه روز بوده است.

گذران اوقات فراغت : تلویزیون بالاترین و سینما نازل ترین نقشش را در پرکردن اوقات فراغت پاسخگویان داشته است. هر پاسخگوی تبریزی به طور متوسط حدود $\frac{1}{4}$ ساعت از شبانه روز را در پای تلویزیون می نشسته است.

بعد از تلویزیون ، رسیدگی به تمرین درسی و بازی با فرزندان خانواده بیشترین دل مشغولی پاسخگویان بوده است. به نحوی که حدود یک ساعت و ۸ دقیقه از اوقات فراغت آنان مصروف این امر بوده است. این ویژگی درمیان مردم تبریز می تواند جالب توجه باشد. (۱)

رادیو در مجموع سومین نقش را در گذران اوقات فراغت پاسخگویان داشته است، به طور متوسط حدود یک ساعت در شبانه روز را با رادیوسپری می کنند. جالب توجه است که رادیو، حتی بیش از تلویزیون ، در پرکردن اوقات فراغت کارگران و صاحبان مشاغل آزاد نقش داشته است. این مورد نیز قابل ذکر است که درمیان گروه های شغلی بیش از همه کارمندان به تلویزیون تماشا می کنند.

بعد از رادیو، به ترتیب قدم زنی و گردش در شهر حدود $\frac{1}{4}$ ساعت، میهمانی و دیدار حدود ۲۵ دقیقه ، مطالعه ، ۲۰ دقیقه ، ورزش ۱۳ دقیقه از اوقات فراغت شبانه روزی پاسخگویان را به خود اختصاص می داده است. جالب توجه است که سهم سینما به طور متوسط ۲ دقیقه (۲) در هر شبانه روز بوده که براین اساس رغبت پاسخگویان به تلویزیون حدود

- ۱- زنان بطور متوسط یک ساعت و ۲۴ دقیقه و مردان فقط حدود ۵۱ دقیقه (۶۰ درصد) زمان (وقت خود را با کودکان (در فعالیت های فوق) گذرانده اند.
- ۲- مردان $\frac{1}{4}$ برابر زنان مطالعه ، ۳ برابر آنان ورزش می کنند و ۵ برابر آنان به سینما می روند!

۴۵ برابر سینما بوده است.

بین میزان تحمیلات و فراغت رابطه معکوسی مشاهده شده است. در میان گروه‌های شغلی، شاغلان به تحصیل و بیکاران بالاترین میزان فراغت را داشته‌اند. جالب توجه این که، براساس این تحقیق، بیکاران در مجموع حدود ۳۶ درصد از فعالیت‌های ساعات فراغت خود را مکتوم داشته‌اند که می‌تواند از نظر آسیب‌شناسی اجتماعی معنی‌دار باشد.

مشارکت اجتماعی در اوقات فراغت: در تحلیل‌های جامعه‌شناختی، معمولاً مشارکت اجتماعی افراد جامعه را از مهمترین شاخص‌های توسعه به‌شمار می‌آورند. از این روی رفتار و مشارکت اجتماعی پاسخگوییان در فعالیت‌های اوقات فراغت آنان مورد نظر این بررسی نیز بوده است. بر این اساس پرسشنامه تحقیق طوری طراحی شده بود که بتواند میزان اوقات فراغت سپری شده در درون و بیرون منزل را به تفکیک نشان دهد.

یافته‌های این بررسی حاکی از آن است که ۷/۷۸ درصد از اوقات پاسخگوییان درون چهار دیواری منزل سپری می‌شود. این میزان نزد مردان ۳/۷۴ و نزد زنان ۶/۸۲ درصد بوده است.

محیط اجتماعی خارج از خانه، تنها ۳/۲۱ درصد از فعالیت‌های اوقات فراغت پاسخگوییان را دربرمی‌گیرد. این ویژگی می‌تواند بیانگر نارسایی قدرت جذب محیط اجتماعی شهر تبریز در مقایسه با محیط خانوادگی مردم این خطه باشد.

از سوی دیگر، می‌توان استنباط کرد که گرایش‌های درون‌گروهی و فامیلی، بسیار قوی‌تر از گرایش‌های جمعی (دست‌کم در اوقات فراغت) است. جالب توجه است که در مشارکت‌های بیرون منزل نیز، میهمانی و شب‌نشینی، شایع‌ترین و گسترده‌ترین، و رفتن به قهوه‌خانه تکرارپذیرترین فعالیت اجتماعی درگذران اوقات فراغت است.

در مجموع بر مبنای جامعه آماری این بررسی ، می توان نتیجه گرفت که مشارکت های اجتماعی در اوقات فراغت پاسخگویان ضعیف است و از نظر محتوی و بار آموزش اجتماعی چندان قابل توجه نیست. به طور کلی سازمان های اجتماعی نهاد فراغت کارکرد چندانی ندارند و در تحلیل این نارسایی ، شدت گرایش های گروهی نسبت به گرایش های اجتماعی پاسخگویان را از یک سو ، و کمبود تجهیزات و کم جاذبه بودن تأسیسات شهری را از سوی دیگر می توان با پائین بودن میزان مشارکت اجتماعی آنان در فعالیت های اوقات فراغت در رابطه دانست.

همچنین ، نقش تعیین کننده تلویزیون ، در جامعه ای که بییش از سه چهارم اوقات فراغت آحاد آن در داخل منزل سپری می شود قابل تعمق و تأمل است و این امر ، که تلویزیون تاجه اندازه بار عظیم و پرمهابت این رسالت را می خواهد یا می تواند برعهده گیرد ، خود ، بحث مستقل دیگری است.

با قول معروف " فرانسیس دوگه " این مقاله را به پایان می بریم که گفته است:

" به من بگوئید اوقات فراغت را چگونه می گذرانید ،
تا بگویم ، شما که هستیید و فرزندانان را چگونه
تربیت می کنیید ؟ "

فهرست منابع و مآخذ :

الف - منابع فارسی :

- ۱- آرون ، ریمون . مراحل اساسی اندیشه در جامعه شناسی ، ترجمه باقر پرهام ، سازمان انتشارات ، ۱۳۶۴ .
- ۲- اردلان ، فرنگیس . فراغت و گروه های شفلی ، مجله دانشکده ، دانشگاه تهران ، سال اول ، شماره ۴ - ۱۳۵۴ .
- ۳- بیرو ، آلن . فرهنگ علوم اجتماعی ، ترجمه باقر ساروخانسی ، انتشارات کیهان ، تهران ، ۱۳۶۶ .
- ۴- رواسانی ، شاپور . چپاول (جهان سوم چگونه غارت می شود) ، نشر شمع ، تهران ، ۱۳۶۷ .
- ۵- رهجو ، حسین . واژه نامه اجتماعی ، سیاسی اسلامی ، انتشارات قلم ، تهران ، ۱۳۵۸ .
- ۶- ساروخانی ، باقر . درآمدی بر دائرة المعارف علوم اجتماعی ، انتشارات کیهان ، تهران ، ۱۳۷۵ .
- ۷- شورای عالی فرهنگ و هنر . مجله فرهنگ و زندگی ، شماره ۱۲ " ویژه فراغت " ، تهران ، ۱۳۵۲ .
- ۸- عمرانی ، نوشین . کتاب شناسی اوقات فراغت ، دفتر پژوهش های فرهنگی ، تهران ، ۱۳۶۸ .
- ۹- فریار ، اکبر . بررسی اوقات فراغت و چگونگی گذران آن در تبریز ، استانداری آذربایجان شرقی ، ۱۳۶۹ .
- ۱۰- کازنو ، ژان . قدرت تلویزیون ، ترجمه علی اسدی ، امیرکبیر ، تهران ، ۱۳۶۴ .
- ۱۱- کوزر ، لیوئیس . زندگی و اندیشه بزرگان جامعه شناسی ، ترجمه محسن ثلاثی ، چاپخش ، تهران ، ۱۳۶۸ .

- 1- Fairchild, Henry Pratt, ed.: Eictionary of Sociology , Little Field, Adams & Co. Totowa , NewJersey , 1966.
- 2- Sills, David L.ed.: International Encyclopedia of the Social Sciences , Macmillian ,Free Press, 1972 , Vol. 9 .
- 3- Social Indicators , Selected Statistics on - social conditions, U.S.Government printing office, Division of Public Documents, 1976.
- 4- Timothy, Raison. ed.: The Founding Fathers of Social Science, Penguin Books, England, 1969.
- 5- Veblen, Thorstein : The Theory of the leisure class , Amentor Book, The new American library , 1958.